

NOMADSKI ROMI U SPLITU I OKOLICI IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

IVO MIŠUR
Ladišina 15
HR-10000 Zagreb
ivo.misur@gmail.com

UDK 94(=214.58)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno/Received: 7.02.2023.
Prihvaćeno/Accepted: 14.03.2023.

U članku će se obraditi prikaz Roma u dalmatinskom dnevnom tisku između dva svjetska rata. Većina tadašnjih stereotipa o ovoj etničkoj zajednici bila je negativna. Novine su izvještavale isključivo o nomadskim Romima iz drugih krajeva koji su putovali kroz Dalmaciju. Romi se između dva svjetska rata vežu uz skitnju, varanje i gatanje. Također će se istražiti vijesti o nasilnim zločinima počinjenima od strane pripadnika ove etničke zajednice prema drugima, ali i prema pripadnicima vlastitog naroda. Ova skupina je također bila žrtva pretjerane erotizacije. Posebna pažnja usmjeriti će se na stereotip o romskim otmicama djece.

Ključne riječi: *Romi, Dalmacija, stereotipi, dnevni tisak, diskriminacija*

Uvod

Romologija je znanstvena disciplina koja se bavi istraživanjem romske povijesti i kulture. Ova disciplina se u zapadnoj Europi počinje razvijati već u 16. stoljeću, a u Hrvatskoj tek tritotinjak godina kasnije. Začeci hrvatske romologije su u djelima Filipa Ivana Vezdina, Ivana Škrleca Lomničkog, Antuna Mihanovića, Spiridona Jovića, Mijata Stojanovića, Mare Čop Marlet, Franje Kuhača, Emilija Laszowskog, Friedricha S. Kraussa, Ivana Broza, Ljudevita Draškovića i Ferde Hefelea Luke Lukića, Vatroslava Rožića i Vladimira Ardalića iz 19. i Milana Mizlera i Franje Fanceva s početka 20. stoljeća. Svi oni su proučavali Rome koji su živjeli u sjevernoj Hrvatskoj (Vojak 2017: 385–408). Jedini Dalmatinski Romi koji su obrađeni su oni koji su živjeli u srednjovjekovnom Dubrovniku. Prvi romski spomen na području Dalmacije bilježi se 5. studenog 1362. godinu kada Romi Vlaho i Vitani potražuju dugovanje od dubrovačkog zlatara (Mujić 1952: 143 – 144). U srednjovjekovnim dubrovačkim dokumentima se spominju kao Egipćani (*Egiptius*, *Jegupach*) i Cigani (*Cinganus*, *Cingalus*, *Zinganus*, *Azinganus*). Već ih je u drugoj polovici 14. stoljeća u gradu živjelo stotinjak (Petrović 1976: 125-130).

Podrobnije je o dubrovačkim Romima pisala Đurđica Petrović koja je 1976. godine objavila članak Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku u Zborniku Filozofskog fakulteta u Beogradu. Antroponimijskom analizom romskih imena i prezimena u 15. stoljeća Đurđica Petrović je pretpostavila da su u Dubrovnik doselili iz Srbije, Bosne i jadranskog područja (Petrović 1976: 123-158). Nekoliko godina nakon izlaska članka od Petrović, Slobodan Berberski je također na temelju antroponimije iznio teoriju da dubrovački Romi vode porijeklo iz Grčke i albanskog primorja (Berberski 1979: 119-120). Dubrovački Romi su bili integrirani članovi društva o čemu svjedoči činjenica da su služili vojni rok. Bavili su se sitnom trgovinom te su radili kao kućna posluga (Berberski 1979: 134). U Dubrovačkoj Republici nisu postojali anti-romski diskriminacijski zakoni ni propisi (Vojak i Kovačev 2017: 48).

Romi između dva svjetska rata

U popisu stanovništva 1921. godine vidljivo je da su Romi u Hrvatskoj bili najbrojniji u okolici Virovitice i u Srijemu gdje je živjelo dvije trećine ukupnog broja. Prema popisu iz 1931. geografska rasprostranjenost romske populacije se nije značajno mijenjale te je najviše Roma živjelo na području Savske banovine. U Kraljevini SHS je 1931. živjelo oko 15.000 Roma (Vojak 2004: 461). Oko 90% romske populacije u Hrvatskoj između dva rata bilo je nepismeno što je otežavalo njihovu kulturnu i ekonomsku integraciju (Vojak 2004: 464.). U prvom opisu 1921. godine nije zabilježen nijedan Rom u Dalmaciji. U Primorskoj banovini koja je obuhvaćala većinu Dalmacije i dio Hercegovine 1931. popisano je 215 Roma, od toga deset u Imotskom i dvadeset u Splitu. Radi nomadskog načina života ne može se utvrditi da li su popisani Romi živjeli u Dalmaciji ili su što je vjerojatnije za vrijeme popisa tamo privremeno boravili. Također, potrebno je napomenuti da popisima valja pristupiti s oprezom jer je i tada bila raširena etno-mimikrija odnosno prikriivanje vlastite nacionalnosti, tako da se vjerojatno većina Roma izjasnila drugom nacionalnošću. U Kraljevini SHS je većina Roma živjela u južnim banovinama na području današnje Makedonije i Kosova. Tijekom dvadesetih i tridesetih godina u Europi dolazi do stvaranja romskih kulturnih i političkih organizacija. U nekim europskim zemljama zabilježeni su pokušaji nasilnog asimiliranja. Za razliku od Roma u drugim europskim zemljama koji započinju s političkim i kulturnim

djelovanjem u Hrvatskoj nije bila razvijena romska narodna samosvijest. Bili su izrazito marginalizirana društvena skupina, jezično i sub-etnički podijeljena bez zajedničkih udruženja u kojima bi zastupali svoje interese. Početkom 20. stoljeća na sjeveru Hrvatske su živjele tri romske subetničke grupe: Kolompari, Koritari te Drobni kovači ili Jožeki. Kolompari su bili čerगाši, nomadi. Očuvali su romski jezik, a bavili su se popravcima kotlova, trgovinom konja i prošanjem. Koritari su pak već pred Prvi svjetski rat prakticirali pretežito sjedilački način života. U međusobnoj komunikaciji koristili su se rumunjskim jezikom. Imali su specifičnu nošnju: visoke čizme, šarena odijela, debele crne hlače. Franjek piše da su bili skloni krađi i prošanju. Drobni kovači postigli su najviši stupanj integracije u društvo. Bavili su se trgovinom konja i glazbom. Govorili su spojim specifičnim jezikom (Vojak 2004: 447–476).

Različitost, specifičan način života (nomadizam) te izoliranost pogodovala je nastanku stereotipa o Romima. U zadnjih pedesetak godina provedena su brojna etnološka istraživanja te su objavljeni stručni članci te knjige o temi Roma u Hrvatskoj u kojima su detaljno opisani običaji, vjerovanja, način života, ali i stereotipi o ovoj skupini. Rezultati suvremenih istraživanja su za ovaj rad neupotrebljivi radi prevelikog vremenskog odmaka od razdoblja koje se istražuje te će fokus rada biti na stereotipima o Romima prije Drugog svjetskog rata. Tadašnja znanja i predrasude o Romima sustavno su prikazani u izdanju Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka knjiga 1 A-H izdanoj 1925. godine od Bibliografskog zavoda d.d. u Zagrebu. Uz romsku populaciju se vezuje nomadski način života, kao i određena zanimanja: *Stalno su nastanjeni, a ima i skitača. Po zanimanju su: svirači, potkivači, džamasi (vještaci konjima), trgovci stokom, kovači, medvjedari, vretenari i najzad ima ih, koji se bave zemljoradnjom... Njihove žene zarađuju i na prnjacama prodaju platno i vezove* (NE 1929: 896). Osim uzgojem konja Romi se bave treniranjem medvjeda i majmuna u svrhu zabave. Tako jedna skupina Roma dobiva ime po medvjedima – Mečkari (mečka-medvjed): *Mečkari su vlaški C. koji vode medvjede i majmune i s njima su odlazili čak u London, Petrograd, Carigrad i Rim, a neki su dospjeli i do Amerike* (NE 1929: 896). Međuratni stereotipi o Romima izneseni u enciklopediji, analizirati će se u novinskim člancima kojima su novinari izvještavali o Romima u Dalmaciji. Također će se obraditi neki stereotipi koji nisu pronašli svoje mjesto u enciklopedijskim izdanjima, kao npr. najzloglasniji

o tzv. *krađi* odnosno otmici djece te njihovu sakaćenju u svrhu prosjaćenja, a koji je punio novinske stupce međuratnih novina.

Skitnja, prosjačenje i krađa

Stereotip o Romima vezan uz *skitnju* novinar 1919. godine opisuje na sljedeći način: *U zadnje vrijeme sve češće se vraćaju u Split veće ili manje ciganske družine. Dođu odjednom tko zna odakle, ko s meteora, namjeste se u kojem zakutku, prošetaju gradom da što ušicare, pa opet nestanu.* Policija je tijekom njihova boravka u blizini grada bila u pripravnosti te su ponekad privođeni bez jasnog povoda: *Redarstvene oblasti budno paze na njih, osobito, nakon nekadašnje veće prevare... Danas su odvedeni neki ciganski supruzi na redarstvo te će ih ono radi skitanja i besposličarenja dalje otpremiti. U zavičajnu općinu dakako ne-jer je cigani prosto nemaju* (ND 27.VI.1919: 3). Policijski dužnosnici su bili u stanju pripravnosti kada bi se romske družine približile gradu o čemu piše *Novo doba: Policija je svakako na oprezu* (ND 11.VIII.1927: 7.). Redovito su legitimirani te nakon uhićenja za skitnju ili radi nečega drugoga obično bi bili protjerani iz grada. Jedan Rom iz Livna je kroz dva dana 1921. godine glumeći da je gluhonijem prošnjom skupio 3.950 kruna. Međutim netko od građana ga je prepoznao te prijavio policiji koja je ustanovila da je on već 1913. protjeran iz splitskog kotara »radi varanja i skitničkog života«. Ovaj put je kažnjen s dva dana zatvora te ponovnim protjerivanjem (ND 1.IX.1921. 4.). Valja naglasiti da trajna zabrana ulaska u grad odnosno kazna *protjerivanjem* radi *skitnje i besposličarenja* nije bila neuobičajena i primjenjivala se na ne-Rome. Tako je jedan skitnica u svibnju 1918. bio za *uvijek protjeran iz Splita* (ND 20.VI.1919: 4.). Romski nomadizam je popularno nazivan *skitnja* te se u tisku redovito veže uz ostale negativne stereotipe o Romima (krađa, varanje, prosjačenje).

Vijesti o skitnji su vezana uz krađe koje su često preuveličavane. Tako su 1927. godine u tadašnje splitsko predgrađe došli Romi i *počeli da krađu*. Ova vijest pogrešno i tendenciozno upućuje na seriju krađa počinjenih od strane Roma, iako je riječ o jednom izoliranom incidentu bez značajnije materijalne vrijednosti jer su iz jednog dvorišta ukradena tek *tri para gaćica* (ND, 12.VII.1927. str. 5.). Romkinju, pak, koja je 1932. godine u Splitu zarađivala kazivanjem prošlosti i budućnosti, optužio je jedan trgovac da ga je tijekom svoje seanse pokrala. Navodno je otuđila zlatne predmete i odijela u

vrijednosti 5.000 dinara. Policija je uhitila osumnjičenu (ND 18.VIII.1932: 6). Nove optužbe za krađu bilježe se 1936. godine u Podstrani. Tamo je početkom godine došla jedna skupina Roma. Muškarci su po selu popravljali staro posuđe, dok su žene obilazile kuće moleći pomoć te proricajući sreću bacajući karte: *Ciganke osim gatanja i traženja milostinje najvole ako mogu da same uzmu sve ono što im dođe pod ruke*. Jedna je tako ušavši u kuću u kojoj nije bilo vlasnika potražila dragocjenosti te ukrala pola zlatnog lančića. Policija ju je uhitila nakon što ju je druga žena iz skupine izdala (JD 4.I.1936: 7). U Gornjoj Žrnovnici su se u ožujku 1934. godine utaborila dvoja kola u kojima su bila četiri muškarca, dvije žene i jedno dijete. Bosanski Romi su tamo razapeli svoje šatore: *Žene su obilazile selo i vraćale, a muškarci su kalajsali kotlove*. Međutim *zla ciganska krv nije im dala mira* pa su ukrali suho meso koje je vlasnik sušio. Slučaj je prijavljen policiji, koja je intervenirala, ali romska skupina je već napustila grad (ND 4.III.1934: 8).

Još je 18. studenog 1936. u Podgori kraj Makarske uhićeno sedam ruskih ciganki iz Saratovske gubernije radi varanja i krađe zlata po makarskom primorju (JD, 18.XI.1936. str. 5). Jadranski dnevnik javlja da su uhićene već 11. studenog zajedno sa svojom djecom te da su svi zajedno smješteni u zatvor (JD 30.XII.1936: 5). Na sudu su njih četiri od sedam u naručju držale malu djecu čiji je plač ometao suđenje i zabavljao publiku. Njihovi muževi nisu uhićeni te su pratili suđenje sa slobode. Optužene nisu priznale krivnju za krađu, a sud ih je radi nedostatka dokaza (nije pronađeno ukradeno zlato) oslobodio krivnje (JD 29.XII.1936: 6). Za vrijeme sudskog procesa jedna od njih je rodila u splitskom zatvoru o čemu je objavljena posebna vijest. Krštenje je obavio splitski pravoslavni paroh. Novine su izvijestile o uhićenju i suđenju *opasnoj bandi ruskih cigana* i 10. prosinca 1936. godine. Radi krađe u Splitu i u Kaštelama uhićeno je svih osmero (četiri muškarca i četiri žene) (JD 10.XII.1936: 6). Moguće je da se radilo o istoj družini u kojoj su bile Romkinje koje su oslobođene 29. prosinca.

Prezare, gatanje i čaranje

Negativna novinarska stereotipizacija Rome je prikazivala kao prevarante. U Splitu je 1919. godine jedna Romkinja *domaćici naložila da joj donese hrpu, štogod može više rublja i drugih stvari, plahta itd. Kad je lakovjerna domaćica nakupila veliku hrpu, kaže ciganka, da to sve ima staviti u vreću, a onda će ona,*

ponijeti i dignuti čare s toga. Kad to veli ne bi učinila, umrlo bi u kući kroz sedam dana čeljade. Kroz dva dana povratit će odčarano rublje netaknuto domaćici. Domaćica je čekala rublje, ali ga nije dočekala (ND 20.VI.1919: 3.). U Sinju su 1922. godine vodili staru kobilu *nekoliko dana po selu obasipajući je hvalom*, ali im nije uspjela prevara. Nakon toga su razglasili da su je prodali nekome, a otišli su do jednog Sinjanina od kojeg su kupili dva konja uz obećanje da ću dati novce istog dana kad dobiju isplatu za svoju kobilu. Žrtva je čekala nekoliko dana te kontaktirala policiju koja je cijelu cigansku družinu uhitila nakon čega je najstariji među njima odao gdje su sakrili konja (ND 8.VIII.1922: 3.). Jedan je Rom u dvije *vinotočnice* u Splitu prevario vlasnike za sitne novce (JD 13.XI.1935: 7.). Također se 1923. godine spominje jedna Romkinja koja je završila u splitskom zatvoru radi prevare (ND 7.VII.1923: 3). Druga Romkinja je gatanjem jednoj Splićanki dobila nešto novca, šećera i kave te *zlatni prsten za kojeg je rekla da će ga vratiti kad izvrši neke eksperimente za gatanje*. Prsten nije vratila te je radi toga njen muž završio u zatvoru (ND, 13.II.1939: 5).

Novinari su redovito izvještavali o romskim družinama koje su dolazile u grad *ženske da gataju sreću i specijalnim molitvama da liječe ... Policija je svakako na oprezu* (ND 11.VIII.1927: 5). Osim čitanja sudbine iz dlana Romkinje su se bavile i čaranjem, odnosno skidanjem čari: *Kako ciganke gataju i čaraju ženske iz tog tabora zalaze po predgrađima, da gataju lakovjernim djevojkama i nevjestama i tako izmame koju paru ili što drugo* (ND 20.VI.1919: 3). Proricanje sudbine iz dlana ruke popularno među Romkinjama je obrađeno u zasebnom članku objavljenom u *Novom dobu* 1931. godine. *Ruka, ogledalo čovjeka i njegove sudbine* je članak koji hiromantiju predstavlja kao nauku. Početna rečenica kaže da je ova disciplina bila »uvijek predmet naročite pažnje od strane školovanih ljudi. Spominje se *kraljica hiromantije* izvjesna Mariana Rašig: *Hiromantija je takozvana okultna nauka koju su u primitivnom obliku donijeli u Evropu Cigani. Sa dlana lijeve ili obju ruka Cigani su izvlačili "horoskop života i sudbine pojedinca. U stvari Cigani su na osnovu tradicije i poznavanja karaktera ljudi, kao inteligentni primitivci i stalni putnici stvarali sud o čovjeku prema uslovima temperamenta i psihičkog sustava »pretskazivali sudbinu. Za svoja pretskazanja Cigani su imali osnova u crtama ruke, koje stoje u čudnom i neobjašnjenog odnosa sa uslovima čovječjeg organizma. Ne zna*

se odakle su Cigani donijeli znanje, ali se zna da se hiromantija raširila po cijeloj Evropi (ND 7.II.1931: 7).

Otmice djece

Iako se u enciklopedijama ne spominje otmica djece ovaj stereotip je bio raširen prije Drugog svjetskog rata. Tako u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena iz 1924. godine stoji da *Djeca bježu pred prošnjacima i ciganjima, jer i' stariji plašu, da će i' dat slipcu u vreću, ako neće bit dobra* (Vojak 2004: 452). Hrvatski književnik Joža Horvat u svojim autobiografskim zapisima djetinjstva prije Drugog svjetskog rata provedenog u Zagrebu spominje Rome: *Kraj mosta su u vrbiku ciganski šatori. Ne gledati tamo! To su Cigani, koji kradu djecu, pa je oslijepo i vodaju po sajmovima da prose krajcaru* (Horvat 1984: 13-14). Postojao je dakle mit da Romi kradu djecu, ponajprije kazivan upravo najmlađima kako bi ih se uplašilo. *Cigani* u ovom mitu imaju funkciju »baba roge, tj. »strašila« koje će dijete odvesti bude li neposlušno svojim roditeljima. U predjelu Splita zvanom Gripe spriječena je navodni pokušaj otmice djevojčice 1931. godine. Ovo je prvi izvještaj o pokušaju otmice djece od strane Roma na području Dalmacije poslije Prvog svjetskog rata. Romkinje su maloljetnicu najprije nagovorile i pustile da se igra s njihovom djecom. Kad se žrtva sprijateljila s romskom djecom *postarije ciganke su je stale da mame. Jedna od njih uzela je na koljeno i počela da je miluje i da se s njom igra. Sve je to bilo sumnjivo jednom prolazniku, on je prozreo namjeru ovih ciganki i prijavio policiji* koja je na konjima intervenirala te djevojčicu uzeli i predali roditeljima (ND 21.III.1931: 7). Nema izvještaja o tome jesu li Romi uhićeni.

Romi su u svibnju 1934. navodno oteli jedanaesto-godišnju djevojčicu iz Mostara. Djevojčica se s ostalom djecom okupila oko čergi kada su se Romi spremali na put. Obaviještena je i dalmatinska policija jer su Romi krenuli prema Imotskom i Splitu. Novinar spominje *bestijalni ciganski običaj da naprave dijete bogaljom, da mu povade oči i polome ruke ili noge* (ND 22.V.1934: 5-7.). Otmica nije viđena, kao ni djevojčica, ali je njen nestanak prijavljen isti dan kad su Romi napuštali grad. Također su se prilikom njihova odlaska iz kola čuli dječje zapomaganje i dozivanje majke. Isto izdanje donosi istu vijest na sedmoj stranici s jednako optužujućim naslovom (*Cigani ugrabili djevojčicu*), ali umjerenijim tonom. Novinar piše da je djevojčica nestala te da postoji sumnja da su je ugrabili »slavonski čergaši« koji su sa

svojim kolima tri dana bili u Mostaru. Vijest o otmici djevojčice u Mostaru je važna jer je najavljeno da se ta ista romska družina kreće prema Imotskom i Splitu. Vijest je zasigurno odjeknula u Dalmaciji te uznemirila stanovništvo jer su u sljedećih nekoliko dana u Splitu prijavljena tri pokušaja otmice djece. Tri dana nakon navodne mostarske otmice u Varoši (Split) jedanaestogodišnjak je policiji prijavio pokušaj vlastite otmice. Prema dječakovom iskazu naišla je *banda cigana s oko 20 kola*. Novo doba 25. svibnja prenosi da su dvojica Roma skočili s kola te potrčali za dječakom 500 metara. Žrtva je uspjela pobjeći nakon čega je obavijestila policiju (ND 25.V.1934: 6.). Jadranski dnevnik istog dana donosi priču o pokušaju otmice istog jedanaestogodišnjaka, ali i o još jednom djetetu tako da je naslov glasio *Cigani pokušali ugrabiti dvoje splitske djece*. Za razliku od nasilnog pokušaja otmice jedanaesto-godišnjaka, drugi je bio mirnodopski jer su ga »pokušali odvesti« na prevaru. Policija je izašla na intervenciju u ciganski logor te ga pretražila, ali nije našla nestalu djevojčicu iz Mostara (JD 25.V.1934: 6).

Novi navodni pokušaj otmice u Splitu dogodio se nekoliko dana poslije prvoga. Nakon višednevnog izbivanja iz kuće te opsežne potrage koju su pokrenuli roditelji osmogodišnji dječak se sam vratio kući. On je izmislio priču da su ga Romi oteli te ga zavezanog u kolima odveli u brda kraj Solina gdje je bila *velika banda cigana*. Sljedećeg jutra je pokušao pobjeći međutim je uhvaćen. Istog dana poslijepodne su ga pustili. Svoj iskaz je dao i na policiji. Nakon kratke istrage ustanovljeno je da tih dana Roma nije bilo na mjestima koje je dječak opisao. Vrlo brzo je priznao da je sve izmislio u strahu od roditeljske kazne radi neke nepodopštine (ND 1.VI.1934: 4). *Jadranski dnevnik* donosi vijest *Da bi bio pošteđen batina, izmislio da su ga cigani ugrabili uz podnaslov »Fantastične priče jednog 8-godišnjeg odbjeglog djeteta«* (JD 1.VII.1934: 6). U članku naslova *Strašna sudbina djece koja dopanu u ruke cigana je masnim slovima uvod »cigani kopaju djeci oči i sijeku ruke da bi osakaćenom djecom pobudili samilost ljudi i lakše prosjačili*. Novinar piše o sudbini djevojčice Ljubici od trinaest godina koju su deset godina prije oteli Romi, koja je preko Metkovića dospjela u Split. Nakon što su u Fojnici uhićeni njeni otimači ona je sa još troje otete djece ostala sama na ulici. Ispričala je da su *malom Jovi u oči salili kalaja tako da su mu oba oka ispala. Kasnije su mu obje ruke do lakata otsjekli na panju i tako s njime prosili*. Policija je djevojčicu zadržala da bi provjerila tvrdnje s kolegama u Fojnici (JD 9.VII.1936: 6).

Novinska vijest da jedan Rom u Šibeniku prodaje ukradeno dijete za tri tisuće dinara objavljena je 14. travnja 1934. u *Jadranskom dnevniku*. Nakon što je saznao da ga policija traži navodno je pobjegao iz grada (JD 14.IV.1934: 7). Novine su prenosile vijesti o otmicama i izvan Dalmacije. Tako je *Novo doba* izvještavalo otmicama djece u Novom Sadu, Kanadi i Bosni (ND 31.I.1931. 8; ND 12.VIII.1932: 4; ND, 25.IX.1936: 4).

Iako je bio raširen stereotip da Romi *kradu djecu* dalmatinske novine između dva svjetska rata nisu izvijestile o ijednoj uspješnoj otmici. Zanimljiva je jezična sintagma da Romi *djecu kradu*, a ne otimaju što bi bilo uobičajeno. Vjerojatno je riječ o stereotipu o romskoj sklonosti krađi. Navodna svrha otimanja djece je njihovo sakaćenje kako bi bili uspješniji prosjaci ili u jednoj vijesti navodne prodaje djeteta. Novinari su redovito donosili priče o pokušajima otmice ili o nedokazanim tvrdnjama. Broj prijava za pokušaj otmice je višestruko nadmašivao broj nestale djece. Pokušaje otmica su prijavljivali odrasli, ali i djeca sama. U oba slučaja postojao je obrazac. Kada su odrasli ljudi davali iskaze policiji redovito su Romi sumnjičeni za zle namjere samo što su se nalazili u blizini djece ili im se obraćali. Djeca su pak uvijek dolazila u policijsku postaju s fantastičnim pripovijestima da ih je nekoliko muškaraca progonilo, ali bezuspješno ili da su oteti pa da su pobjegli ili pušteni kućama. Dob djece koja su doživjela navodne otmice uvijek je bila između osam i jedanaest godina. Prvi korak policijske istrage uvijek je bila provjera jesu li Romi u danima navodne otmice uopće bili u blizini grada. U nekoliko slučajeva novine su donijele vijesti da je dokazano da su djeca izmislila vlastitu otmicu. Za druge slučajeve nisu objavljeni izvještaji o uhićenju ili izdavanju uhiđenog naloga pa se može pretpostaviti da su i ovi slučajevi odbačeni od strane policije. Zloglasni mit koji je prema svemu sudeći služio za plašenje je kod djece od najranije dobio izazivao strah od Roma što je za posljedicu moglo imati negativan stav prema ovoj etničkoj zajednici u kasnijim fazama života.

Neke vijesti o napadima Roma bile su plod mašte kako bi se izbjegla roditeljska kazna ili ljutnja. Priče o napadima Roma nisu izmišljala samo djeca već i djevojke. U Novom dobu je tako objavljena *Priča o ciganki koja je izmišljena radi bubikopfa*. Riječ je kraćoj ženskoj frizuri koja je očito bila popularna u Splitu 1926. godine. Novinar piše da se na kratko nisu ošišale samo one djevojke kojima su to branili roditelji. Sedamnaestogodišnja djevojka je uznemirena ušla u policijsku postaju držeći se rukom

za glavu. Ispričala je da je na ulici susrela neku ciganku koja ju je *uhvatila za glavu, izvukla iz pregače nožice i ošišala joj kose*. Policija je poslala svoje službenike da traže osumnjičenu Romkinju, ali istovremeno su istražili da li su Romi uopće bili prisutni u Splitu. Tek nakon negativnih terenskih rezultata djevojka je priznala da se bojala reakcije oca. Cijelu priču je izmislila nadajući se da će tako opravdati svoju kratku frizuru (ND 22.VII.1926: 6).

Nasilni zločini

Nasilni zločini kao što su ubojstva ili pljačke pod prijetnjama oružjem nisu dio stereotipizacije Roma u Hrvatskoj. Međutim, između dva svjetska rata novine su izvijestile o nekoliko takvih događaja među romskom populacijom koja je putovala Dalmacijom. Novo doba 9. siječnja 1928. donosi vijest naslova *Ciganin umorio zagorca kod solinskog mosta*. Policija nije imala čvrste dokaze o ubojici. Uhitili su nekoliko osumnjičenih u Splitu. Jedan dvadeset-osmogodišnji Rom je u noći ubojstva naglo napustio romski logor te otputovao. Ovo je policiji bilo dovoljno da postane glavni osumnjičeni. Bila je riječ o *grabežnom ubojstvu* tj. glavni motiv je bila pljačka. Novinar piše da je žrtva posve opljačkana te da je to *običaj kod nekih ciganskih plemena*. Za osumnjičenikom su izdani uhiđbeni nalozi (ND 9.I.1928: 7). Broj *Novog doba* koji je izašao idući dan donosi vijest da Rom još nije uhićen te upućuje na druge moguće krivce koji su uhapšeni (ND 10.I.1928: 7). U Kninu je u rujnu 1936. godine *ljubomorni ciganin na komade sasjekao svoju ženu a zatim zapalio raskomadani leš*. Na obali rijeke Krke Romi iz okolice Čazme su podigli šatore. Žrtva je bila iznimno lijepa i novinar navodi da je zapravo bila talijanskog porijekla i da je oteta od pravih roditelja još kao dijete (JD 12.IX.1936: 4). Potraga za družinom je bila bezuspješna. Tek nakon godinu dana, u studenom 1937. godine jedan sudski činovnik je slučajno u Šibeniku zapazio tražene te obavijestio policiju nakon čega je uslijedilo uhićenje (ND 22.XI.1937: 1).

Osim dvaju ubojstava Romi u Dalmaciji nisu bili sumnjičeni za razbojstva ili bilo kakvo nasilje. Izuzetak je tučnjava koja je zabilježena u lipnju 1934. godine. U Škabrnji je u jednoj krčmi sjedilo veće društvo Roma među kojima je nastala tučnjava. Žandari su došli na intervenciju te su akteri navalili na njih. U ovoj borbi jedan Rom je ubijen. Ostatak izgrednika je uhićen (ND 30.VII.1934: 5). Grupa od četrdeset pet Roma s deset kola je 14. lipnja došla u Škabrnju. Bili su gosti u jednoj krčmi u kojoj su

kada je trebalo platiti račun započeli tučnjavu. Žandari su došli i uhitili njih 14 protiv kojih je pokrenut postupak na sudu u Šibeniku. Osuđeni su radi izgređništva na po dva i pol mjeseca zatvora (ND 30.VIII.1934: 4). *Jadranski dnevnik* je vijest o ovoj tučnjavi prenio sa neprimjerenim naslovom: *Ciganska posla: pala je glava* (JD 31.VII.1934: 7).

Drugi stereotipi

Još jedan stereotip o Romima koji prezentirao u novinama ticao se fizičkog izgleda tj. erotiziranja cijele zajednice. Novinari su romsku populaciju prikazivali kao izrazito lijep narod: *Cigani spadaju među lijepe narode. Snažni i jaki, ali ne debela tijela, fino savijen nos, duge trepavice koje padaju na oči, živahne i beskrajno oduhovljene oči, dugi i uski prsti... Razigranost ciganske strasti, jednog dubokog osjećaja za život oličava se u ciganskim igrankama* (ND, 25.III.1927. str. 7). Zanimljiv je naslov vijesti o suđenju ruskim Romkinjama optuženima za krađu koji je glasio: *Lijepe ciganke iz Saratovske gubernije* (JD 18.XI.1936: 5). Također su i u umjetnosti prikazivani kao strastveni ljudi. Novine su među zanimljivostima donijele dio eseja iz jedne školske zadaće: *Cigani su vrlo strastveni ljudi. Kada jednoga draže, on odmah potegne nož i na mjestu probode svojega protivnika. Odmah zatim oni su opet najbolji prijatelji* (JD 26.X.1936: 8). Osim uzgoja konja Romi su se bavili treniranjem medvjeda i majmuna u svrhu zabave publike. Novinar je 1932. u članku *Cigani i djeca* izvijestio da su dvojica Roma nekoliko dana obilazila Split s dresiranim medvjedom i malim majmunom koji su plesali. Dvojac je sa životinjama prosio po gradu. Oko životinja se okupljalo mnoštvo djece, čak stotine (ND 27.VII.1932: 5). Ovdje je zasigurno bila riječ o romskoj sub-etničkoj skupini Mečkarima.

Zaključak

Romi tijekom 19. i 20. stoljeća nisu imali trajno prebivalište u Dalmaciji već su kao nomadi dolazili iz sjeverne Hrvatske, Bosne, Srbije, ali i udaljenih zemalja kao što je Rusija. U ovom članku su obrađene romske družine koje su između dva svjetska rata putovale kroz Dalmaciju. Već tada su bili formirani neki stereotipi o ovoj etničkoj zajednici koji su se održali do danas. Većina tadašnjih stereotipa je prikazana u *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka knjiga 1 A-H* izdanoj 1925. godine. Romi su putovali u skupinama te bi se u čergama (šatorima) utaborili na rubovima gradova. U Dalmaciju su najčešće putovali tijekom

ljetnih mjeseci. U naselja su zalazili kako bi zaradili i prosjačili. Muškarci su se bavili sitnim popravcima, ponajprije kotlova, dok su žene gatale iz dlana ili pomoću karata. Dio Roma je vodio utrenirane životinje koje su plesale za zabavu. Pojava romskih družina je kod lokalnog sjedilačkog stanovništva izazivala strah i nepovjerenje. Policija je uvijek prilikom posjeta romskih družina bila u stanju pripravnosti. Romske družine se u novinskim izvještajima ponekad spominju kao *bande cigana* iako za iste nisu utvrđene kriminalne aktivnosti. Romi su radi svoje izoliranosti bile žrtve stvaranja stereotipa o njima, a s tim povezano diskriminacije (uhićenja). Oni su redovito bili optuživani ako bi se u naselju pokraj kojega su boravili dogodila krađa. Značajan je broj prijava o prevarama počinjenima od Romkinja tijekom gatanja.

U razdoblju od 1918. do 1941. u dva najtiražnija dalmatinska dnevnika *Novo doba* i *Jadranski dnevnik* objavljeno je trideset vijesti o dvadeset jednom događaju u Dalmaciji čiji su glavni akteri bili Romi. U novinskim vijestima je zabilježen dvadeset jedan dolazak romskih družina u Dalmaciju, iako ih je zasigurno bilo mnogo više. Skupine koje su dolazile nisu bile homogene i potjecale su iz raznih područja. Spominju se Romi iz Bosne, Konjica, Sv. Križa u Hrvatskoj, Čazme i Slavonije (*slavonski čergaši*). Jedina skupina koja je došla izvan granica Kraljevine SHS/Jugoslavije bili su ruski Romi iz Saratovske gubernije. U Splitu su svoje šatore podizali u tadašnjim predjelima na rubu grada Poljud, Kopilica i Gripe. Kraj Knina su obitali u blizini rijeke Krke. Dalmaciju su najčešće posjećivali u ljetnim mjesecima. U većini vijesti o romskim družinama u Dalmaciji spominje se policijska intervencija ili neka kriminalna aktivnost. S obzirom na broj prijava vrlo je mali broj dokazanih optužbi. Romi su najčešće uhićivani radi »skitnje«. Najzloglasniji stereotip, odnosno mit o *krađi djece* se tijekom međuratnog razdoblja pokazao neistinit. Radi neprovjerenih glasina se nekoliko puta stvorila opća panika koja je rezultirala s lažnim prijavama o otmicama. Nasilni zločini među Romima i od Roma bili su rijetkost. Paralelno s optužbama za kriminalne radnje Roma, novine su erotizirale ovu etničku zajednicu često ih opisujući kao *lijep narod*. Dalmatinski dnevni tisak između dva svjetska rata je u svojim izvještavanjima neprovjerenih informacija i njihovim preuveličavanjima pridonosio je jačanju stereotipa o Romima. Širenju stereotipa pridonosio je i nomadski način života radi kojega su kontakti s lokalnim stanovništvom bili

kratkotrajni, a posljedično je onemogućeno bolje upoznavanje s romskom populacijom.

LITERATURA I IZVORI:

- Berberski, Slobodan. Romi u pretprogoniteljskoj eri, *Zadarska revija* 28, (1979), 4, str. 415–422.
- Horvat, Josip. *Živjeti u Hrvatskoj: 1900.–1941.: (zapisci iz nepovrata)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, (1984) str. 13-14.
- Mujić, Muhamed. Položaj Cigana u jugoslovenskim zemljama pod osmanskom vlašću, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 57 (1952), str. 137–193.
- Petrović, Đurđica. Cigani u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, 13 (1976), 1, str. 123–158.
- Šućur, Zoran. Romi kao marginalna skupina, *Društvena istraživanja*, 9 (2000), 2-3, 2000, str. 211-227.
- Vojak, Danijel. Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske, *Migracijske i etničke teme*, 20 (2004), 4, str. 447-476.
- Vojak, Danijel. Počeci Hrvatske Romologije: Od Filipa Ivana Vezdina do Franje Fanceva, *Studia ethnologica Croatica*, 29 (2017), str. 385–408.
- Vojak, Danijel i Kovačev, Neven. Romi u hrvatskim zemljama u 14. i 15. stoljeću, *Cris*, 21 (2017), 1 str. 47-54.
- *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka knjiga sv. 4 S-Ž*, Bibliografski zavod d.d. Zagreb, 1929.
- Cigani u Splitu, *Novo doba*, 27.VI.1919. str. 3.
- Cigani u gradu, *Novo doba*, 11.VIII.1927. str. 7.
- Ciganin varalica, *Novo doba*, 1.IX.1921. str. 4.
- Ciganka pokrala zlato, *Jadranski dnevnik*, 4.I.1936. str. 7.
- Ciganka rodila u splitskim zatvorima, *Jadranski dnevnik*, 30.XII.1936. str. 5.
- Ciganska banda koja krade, *Novo doba*, 4.III.1934. str. 8.
- Cigani hvale svoju kobilu, *Novo doba*, 8.VIII.1922. str. 3.
- Cigani u gradu, *Novo doba*, 11.VIII.1927. str. 5.
- Cigani i djeca, *Novo doba*, 27.VII.1932. 5.
- Ciganke htjele da otmu jednu djevojčicu, *Novo doba*, 21.III.1931. str. 7.

- Cigani ugrabili 11-godišnju djevojčicu, *Novo doba*, 22.V.1934. str. 5-7.
- Cigani htjeli ugrabiti dječaka, *Novo doba*, 25.V.1934. str. 6.
- Cigani pokušali ugrabiti dvoje splitske djece, *Jadranski dnevnik*, 25.V.1934. str. 6.
- Ciganin umorio zagorca kod solinskog mosta, *Novo doba*, 9.I.1928. str. 7.
- Ciganin prodaje ukradeno dijete, *Jadranski dnevnik*, 14.IV.1934. str. 7.
- Cigani krađu djecu, *Novo doba*, 31.I.1931. str. 8.
- Cigani opili dječaka da ga ukradu, *Novo doba*, 12.VIII.1932. str. 4.
- Ciganska posla, pala je glava, *Jadranski dnevnik*, 31.VII.1934. str. 7.
- Ciganski kralj, *Novo doba*, 29.VIII.1930. str. 4.
- Da bi bio pošten batina izmislio da su ga cigani ugrabili, *Jadranski dnevnik*, 1.VII.1934. str. 6.
- Hapšenje opasne bande ruskih cigana, *Jadranski dnevnik*, 10.XII.1936. str. 6.
- Kako ciganke gataju i čaraju, *Novo doba*, 20.VI.1919. str. 3.
- I Cigani imaju svoju vjeru, *Novo doba*, 11.VII.1934. str. 3.
- Jesuli dijete ugrabili Cigani, *Novo doba*, 1.VI.1934. str. 4.
- Još uvijek se traga za zločincem, *Novo doba*, 10.I.1928. str. 7.
- Kako ciganke gataju i čaraju, *Novo doba*, 20.VI.1919. str. 3.
- Lijepo ciganke iz Saratovske gubernije, *Jadranski dnevnik*, 18.XI.1936. str. 5.
- *Jadranski dnevnik*, 26.X.1936. str. 8.
- Ljubomorni ciganin na komade sasjekao svoju ženu a zatim zapalio raskomadani leš«, *Jadranski dnevnik*, 12.IX.1936. str. 4.
- Obilježja i život cigana, *Novo doba*, 25.III.1927. str. 7.
- Priča o ciganki koja je izmišljena radi bubikopfa, *Novo doba*, 22.VII.1926. str. 6.
- Prevara ciganina, *Jadranski dnevnik*, 13.XI.1935. str. 7.
- Ruka, ogledalo čovjeka i njegove sudbine, *Novo doba*, 7.II.1931. str. 7.
- Ruske ciganke na optuženičkoj lupi, *Jadranski dnevnik*, 29.XII.1936. str. 6.

- Strašna sudbina djece koja dopanu u ruke cigana, *Jadranski dnevnik*, 9.VII.1936. str. 6.
- Uhapšeni cigani pod sumnjom zločina, *Novo doba*, 22.XI.1937. str. 1.
- Uhapšen ciganin zbog prevare, *Novo doba*, 13.II.1939. str. 5.
- Uhvaćena ciganka koja je uzgred i krala, *Novo doba*, 18.VIII.1932. str. 6.
- *Novo doba*, 20.VI.1919. str. 4.
- *Novo doba*, 6.IV.1920. str. 3.
- *Novo doba*, 7.VII.1923. str. 3.
- *Novo doba*, 25.IV.1926. str. 5.
- *Novo doba*, 12.VII.1927. str. 5.
- *Novo doba*, 17.III.1928. str. 4.
- *Novo doba*, 26.IV.1929. str. 4.
- *Novo doba*, 13.XI.1929. str. 2.
- *Novo doba*, 1.IV.1931. str. 5.
- *Novo doba*, 19.XII.1931. str. 4.
- *Novo doba*, 30.VII.1934. str. 5.
- *Novo doba*, 13.IX.1934. str. 7.
- *Novo doba*, 30.VIII.1934. str. 4.
- *Novo doba*, 25.IX.1936. str. 4.
- *Novo doba*, 24.XI.1936. str. 3.
- *Novo doba*, 1.II.1937. str. 6.
- *Novo doba*, 2.X.1936. str. 2.
- *Novo doba*, 15.VII.1937. str. 7.
- *Jadranski dnevnik*, 22.VIII.1936. str. 11.
- *Jadranski dnevnik*, 10.VII.1935. str. 8.

NOMADIC ROMA PEOPLE IN SPLIT AND SURROUNDINGS BETWEEN THE TWO WORLD WARS

(Summary)

This article dealt with Roma groups that traveled through Dalmatia between the two world wars and more closely their presentation in daily press. Stereotypes about this ethnic community were already formed those days and most of them were depicted in two encyclopedias that were published. Most common were that Roma people are thieves, cheaters and beggars. Newspapers encouraged and strengthened those stereotypes by publishing unverified rumors. Most news about Roma gangs in Dalmatia mention police intervention or some criminal activity. Given the number of reports, there are very few proven charges. Roma were most often arrested for vagrancy. The most notorious stereotype about Roma is the myth of child abduction, proved to be untrue during the interwar period. Unverified rumors have sparked a general panic in the city several times that has resulted in false reports of kidnappings. Violent crimes among and by Roma were rare. At the same period novels with Roma as the main characters were published in the newspapers. Films on the same subject were also shown in cinemas. In both cases, Roma were portrayed as passionate people. The newspapers partially supported eroticization of this ethnic community, often describing the Roma as a beautiful people.

Keywords: Roma people, Dalmatia, stereotypes, daily press, discrimination